

BÁO CHÍ TRUYỀN THÔNG THỰC HIỆN CHỨC NĂNG PHẢN BIỆN, DỰ BÁO VÀ GIÁM SÁT PHỤC VỤ PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG

PGS.TS. Đinh Văn Hường
Trường ĐHKHXH&NV, ĐHQGHN

Abstract

Reviewing, forecasting and monitoring are one of the media's important functions to the public and society. Currently, this function is getting more and more important for sustainable development.

The paper analyses, explain the inner meanings of the these media's functions from the theoretical perspective in order to analyse some recent incidents discovered by Vietnam media.

The paper also mentions two-way relationship between media and sustainable development, the advantages and disadvantages of Vietnam media in these functions. Some solutions for the media are also indicated to in new context in order to meet the demand of sustainable development.

Báo chí truyền thông ngoài các chức năng *thông tin, giáo dục tư tưởng, nâng cao dân trí, giải trí, quản lý xã hội, định hướng dư luận...* còn có chức năng *phản biện, dự báo, giám sát* các hoạt động của đời sống xã hội. Những chức năng này là *tự thân*, là “*nội lực*” của báo chí truyền thông, có liên quan, tác động và hỗ trợ mật thiết lẫn nhau, khó có thể tách rời. Tuy nhiên, trong hoạt động thực tiễn của báo chí truyền thông Việt Nam thì chức năng *phản biện, dự báo* và *giám sát* xã hội được đề cập nhiều hơn sau những năm Đổi mới đất nước và đổi mới báo chí. Có thể hình dung chức năng này như là tính tranh đấu (chiến đấu), tranh luận, thảo luận, chất vấn, công khai, dân chủ, minh bạch và trách nhiệm của báo chí vậy. Nếu thiếu đi những “*tính*”, những “*chất*” đó thì báo chí truyền thông sẽ không còn chất “*lửa*”, chất trí tuệ, lý lẽ và hấp dẫn, lôi cuốn công chúng, thiếu không khí “*sinh hoạt*” báo chí như tự thân nó có để phụng sự đất nước, dân tộc và nhân dân.

Nói đến *phản biện* là nói đến sự bàn bạc, tranh luận, thảo luận, phân tích, đánh giá, mổ sẻ, lật đi lật lại vấn đề để thấy được ưu điểm, nhược điểm, đề xuất giải pháp để giải quyết vấn đề, sự việc một cách tốt nhất theo mục đích đề ra. Phản biện có thể có hồi kết (kết thúc, xong việc), có thể gợi mở để tranh luận tiếp, có thể chỉ đề cá nhân, cơ quan, tổ chức có thẩm quyền tham khảo, nghiên cứu để đi đến quyết định cuối cùng. Tuy nhiên, dù ở mức độ nào thì không khí phản biện vẫn cần thiết, hữu ích cho một xã hội dân chủ, công bằng, văn minh.

Trong khi *phản biện*, ít nhiều đã có yếu tố *dự báo*, có như vậy mới hấp dẫn, thuyết phục, “đạt lý, thấu tình”. *Dự báo* là dự kiến, đoán định, hình dung ra trước kết quả, hậu quả của một hoạt động nào đó khi được tiến hành, triển khai. Trong trường hợp cụ thể, *dự báo* được hiểu ở khía cạnh nêu tiêu cực, hậu quả, hiểm họa, thảm họa phải gánh chịu. Với ý nghĩa này, *dự báo* mang tính cảnh báo, răn đe, phòng ngừa, cảnh giác cao. Tất nhiên cũng phải cảnh giác, đề phòng những hiện tượng, ý đồ cực đoan: hoặc quá *lạc quan*, hoặc quá *bi quan* trong dự báo, dẫn đến tình trạng “đèo cày giữa đường”, “nói xong để đó”.

Trên cơ sở phản biện, dự báo tốt sự việc sẽ được triển khai trong thực tế. Quá trình này chắc chắn phải có sự *giám sát*, tức là xem xét, phát hiện, phản ánh nhanh chóng, kịp thời, chính xác, khách quan mặt được, mặt chưa được của cá nhân, tổ chức thực hiện sự việc, sự kiện đó. *Giám sát* là một sức mạnh, bởi nếu phát hiện sớm sai sót sẽ có biện pháp xử lý, khắc phục kịp thời; phát hiện sớm, đúng, trúng điển hình, nhân tố mới, kinh nghiệm hay, sáng kiến đẹp thì sẽ phổ biến, nhân rộng, có sức lan tỏa lớn cho xã hội, cho người dân noi theo. Vậy nên có người hiểu giám sát là “săm soi”, “bới lông tìm vết” những sai phạm, tiêu cực của cá nhân, tổ chức là chưa đúng với tinh thần của khái niệm này. Giám sát phải được hiểu ở cả hai góc độ: phát hiện mặt tích cực và chỉ ra mặt tiêu cực của một vấn đề.

Đảng, Nhà nước và công chúng đánh giá cao và ngày càng coi trọng chức năng giám sát của xã hội nói chung và của báo chí nói riêng. Đảng ta đã chính thức coi *báo chí truyền thông là một trong bốn kênh giám sát cán bộ, đảng viên, cơ quan, tổ chức và xã hội nói chung* (3 kênh giám sát khác là: các đảng viên giám sát, các tổ chức đảng giám sát lẫn nhau và dư luận xã hội). Như vậy, Đảng viên - tổ chức đảng - dư luận xã hội - báo chí truyền thông là 4 kênh giám sát xã hội, tạo thành lực lượng mạnh của công cuộc xây dựng và bảo vệ đất nước.

Như vậy, chức năng *phản biện, dự báo, giám sát* của báo chí truyền thông về mặt lý luận được hiểu cơ bản như vậy. Tuy mỗi chức năng có tính độc lập riêng nhưng thật khó mà phân rời, tách bạch, thậm chí ngay trong một tác phẩm báo chí. Vậy nên, các chức năng này có liên quan, tác động, hỗ trợ lẫn nhau để tạo hiệu ứng, hiệu quả thông tin cao đối với xã hội.

Vấn đề *phát triển bền vững* được thế giới và Việt Nam thừa nhận, bàn bạc và thực thi chính thức trong hơn 30 năm trở lại đây. Và hiện nay, nhân loại đang phải

đôi mặt và ứng phó với *biến đổi khí hậu toàn cầu*. Những vấn đề này và chắc chắn nhiều vấn đề khác không còn là khái niệm, thuật ngữ nữa mà là *hiện thực* của xã hội loài người suốt quá trình hình thành, tồn tại và phát triển. Đây là câu chuyện *đã, đang* và sẽ *mãi mãi* sau này. Tuy nhiên, những năm gần đây vấn đề này càng trở nên bức xúc, cấp thiết và quan trọng đối với mỗi quốc gia, đối với toàn thế giới, trong đó có Việt Nam. *Phát triển bền vững được hiểu một cách đơn giản là phát triển nhằm đáp ứng các nhu cầu của hiện tại, nhưng không làm tổn hại đến nhu cầu của các thế hệ tương lai.*

Tính “bền vững” được thể hiện hài hòa ở các lĩnh vực phát triển: Kinh tế - văn hóa - xã hội - môi trường trong một cơ chế, hay chính sách đúng đắn, khoa học và khả thi cao.

Mối quan hệ giữa *báo chí truyền thông* và *phát triển bền vững* (cũng như các mối quan hệ khác) là mối quan hệ hai chiều, không thể tách rời. *Phát triển bền vững* là điều kiện để *báo chí truyền thông* cũng “phát triển bền vững” và *báo chí truyền thông* cũng ảnh hưởng, tác động, thúc đẩy cho *phát triển bền vững* hơn.

Ở đây chúng tôi sẽ điểm qua một số thí dụ hoạt động thực tiễn thời gian qua của báo chí truyền thông trong việc thực hiện chức năng này.

Chúng ta còn nhớ, vào khoảng tháng 9.2009, các loại hình *báo in, phát thanh, truyền hình, báo mạng điện tử, báo ảnh, thông tấn xã Việt Nam* đồng loạt thông tin vụ nhà máy liên doanh VEDAN đóng trên địa bàn tỉnh Đồng Nai xả nước thải độc hại ra sông Thị Vải và các vùng phụ cận trong suốt 14 năm từ khi liên doanh này hoạt động. Thông tin chấn động này không chỉ báo chí trong nước đưa tin mà còn nhiều cơ quan thông tấn, báo chí nước ngoài cũng vào cuộc. Với lợi thế của mỗi loại hình báo chí (phát thanh, báo mạng điện tử thông tin nhanh; truyền hình minh chứng bằng hình ảnh; báo in phân tích, lý giải rõ ràng, tỉ mỉ, hệ thống...) đã tạo thành sức mạnh tổng hợp của các phương tiện truyền thông. Báo chí đã trở thành *diễn đàn* của các phóng viên, biên tập viên, các chuyên gia, nhà khoa học, các nhà lãnh đạo, quản lý và người dân phát biểu, bày tỏ chính kiến của mình về những đóng góp của VEDAN và đặc biệt là *chỉ ra* hậu quả, tác hại của việc xả nước thải độc hại làm chết các dòng sông, ao đầm, đồng ruộng, hủy hoại môi trường sống của tự nhiên và con người. Báo chí truyền thông đã tạo dựng và định hướng dư luận rộng rãi *phản đối* VEDAN, đòi VEDAN phải *bồi thường* và có *biện pháp ngăn chặn kịp thời*. Dư luận

lên tiếng, kêu gọi “tẩy chay” sản phẩm của VEDAN, thậm chí “đóng cửa” VEDAN. Với sự ủng hộ của các cơ quan chức năng, áp lực của dư luận, đòi hỏi chính đáng của người dân, VEDAN *buộc phải bồi thường hàng trăm tỷ đồng* cho nông dân các tỉnh Đồng Nai, Bình Dương, Thành phố Hồ Chí Minh và Bà Rịa - Vũng Tàu giữa năm 2010 vừa qua. Đây là một kết thúc “có hậu”. Ngay từ đầu báo chí truyền thông đã lên tiếng, phản ánh chính xác, khách quan, ủng hộ người dân khiếu kiện, ủng hộ các cấp chính quyền, phê phán hành động hủy hoại môi trường và phát triển bền vững của Việt Nam, giống hồi chuông cảnh báo không chỉ cho VEDAN mà còn các cơ sở sản xuất, kinh doanh khác.

Yếu tố phản biện, dự báo, giám sát của báo chí truyền thông cùng các lực lượng khác đã hòa quyện vào nhau tạo ra *hiệu ứng* và *hiệu quả* xã hội lớn, cho thấy sức mạnh của sự thật, của pháp lý, của dư luận, của niềm tin và cả tình người, có sức thuyết phục, tin cậy đối với công chúng và xã hội, đồng thời cũng cảnh báo cao đối với VEDAN và các cơ quan chức năng khác trong việc phát triển hài hòa kinh tế - xã hội - môi trường với phát triển bền vững.

Giữa tháng 5.2010, dư luận xã hội, báo chí truyền thông và nghị trường Quốc Hội lại “nóng” lên bởi đề án “Đường sắt cao tốc Bắc - Nam” (56 tỷ USD) và “Quy hoạch chung Thủ đô Hà Nội đến 2030 và tầm nhìn 2050”. Báo chí truyền thông tích cực tham gia phản biện, dự báo và giám sát 2 đề án lớn và quan trọng này, đồng thời tạo *diễn đàn* để nhân dân, các chuyên gia, các nhà khoa học, các Đại biểu Quốc hội, các cấp chính quyền... tham gia đóng góp ý kiến công khai và rộng rãi. Kết quả là Đề án “Đường sắt cao tốc Bắc - Nam” *phải dừng* vì số tiền quá sức chịu đựng của nền kinh tế đất nước, nguy cơ nợ nước ngoài tăng cao, hậu quả về các vấn đề xã hội, môi trường, an ninh, quốc phòng... chưa lường hết được. Đề án là cần thiết, đúng đắn nhưng chưa phải triển khai lúc này. Theo đó, Đề án quy hoạch Hà Nội cũng chưa thông qua bởi còn nhiều ý kiến khác biệt, nay các cơ quan chức năng đang trình Chính phủ để xem xét, phê duyệt. Quá trình này được thực hiện trên cơ sở tiếp thu, chỉnh sửa, bổ sung từ phản biện, thẩm định, dự báo và giám sát của báo chí truyền thông, dư luận xã hội, các chuyên gia, các cơ quan chức năng và các lực lượng khác.

Vụ khai thác Bôxít ở Tây Nguyên năm 2008-2009 cũng gây xôn xao dư luận, lo ngại về tài nguyên cạn kiệt, ô nhiễm môi trường, vấn đề xã hội, an ninh – quốc

phòng, đối ngoại... các ý kiến này thực chất được rút ra từ việc thẩm định, phản biện, giám sát kịp thời của nhân dân, của các tầng lớp, lực lượng xã hội chủ yếu qua các phương tiện truyền thông. Rốt cuộc các cấp có thẩm quyền vẫn quyết định triển khai thí điểm một số mỏ ở Tây Nguyên trong tâm trạng lo ngại, bất an của dư luận.

Ngày 1.10.2010, hàng triệu mét khối *bùn đỏ* của một nhà máy sản xuất nhôm của Hungari tràn ra, làm 5 người chết, 6 người mất tích và bị thương hàng trăm người, hàng ngàn người mất nhà ở, nạn ô nhiễm môi trường đe dọa nghiêm trọng các dòng sông, đồng ruộng, động thực vật... không chỉ ở Hungari mà còn ở nhiều nước Châu Âu. Chính phủ Hungari và nhiều nước vào cuộc. Giám đốc nhà máy bị bắt và khởi tố. Nhà máy phải khắc phục hậu quả, đảm bảo sản xuất an toàn dưới sự giám sát và kiểm soát ngặt nghèo, nghiêm túc của các cơ quan chức năng. Sự kiện này được báo chí truyền thông Việt Nam phản ánh kịp thời, đầy đủ và đúng mức như một *thông điệp*, một *cảnh báo*, một *cảnh giác* đối với các cơ quan chức năng Việt Nam về khai thác Bôxít. Vài ngày sau, chính phủ đã yêu cầu Bộ Công thương chỉ đạo Tập đoàn Than và Khoáng sản Việt Nam kiểm tra, rà soát lại toàn bộ quy trình khai thác Bôxít ở Tây Nguyên nhằm bảo đảm an toàn, an ninh và phát triển bền vững của Đất nước. Tương tự như vậy, thông điệp này cũng có tác động đến Dự án Quốc gia xây dựng *nhà máy điện hạt nhân* đầu tiên ở Ninh Thuận, dự kiến khởi công vào năm 2014.

Hay sự đổ vỡ của VinaShin – Tập đoàn kinh tế lớn của Nhà nước mà báo chí truyền thông, các chuyên gia kinh tế, dư luận xã hội, Quốc hội lên tiếng thời gian qua đã dẫn đến việc Chính phủ phải xem xét, rà soát lại toàn bộ các Tập đoàn kinh tế lớn khác của Nhà nước về tài chính, tổ chức, quản lý, điều hành, con người... để không lặp lại các “VinaShin” tiếp theo.

Qua các sự việc trên, xét về cả lý luận và hoạt động thực tiễn của báo chí truyền thông trong việc thực hiện chức năng thẩm định, dự báo và giám sát có thể thấy: Mặc dù báo chí truyền thông không phải là cơ quan quyết định cuối cùng, nhưng với tiềm năng và thế mạnh về thông tin, tạo dựng và định hướng dư luận xã hội, tạo diễn đàn công khai, minh bạch, rộng rãi cho mọi tầng lớp tham gia ý kiến... đã giúp các cá nhân, tổ chức, các cơ quan có thẩm quyền xem xét, cân nhắc, lựa chọn, quyết định đúng đắn nhất cho sự phát triển bền vững của đất nước và thế giới nói chung. Dù đúng hay chưa đúng, hoặc còn tranh luận trong quá trình phản biện,

dự báo và giám sát mà báo chí truyền thông thực hiện, với sự tham gia của nhiều lực lượng vẫn có ích, thiết thực, hiệu quả nhất định cho lợi ích chung. Đó cũng là vai trò, trách nhiệm và sứ mệnh của báo chí truyền thông.

Hiện nay Việt nam đang đẩy nhanh quá trình công nghiệp hóa - hiện đại hóa; hội nhập sâu rộng vào đời sống quốc tế; thực hiện mục tiêu dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh. Không khí xã hội ngày càng dân chủ, công khai, minh bạch hơn; vấn đề phát triển bền vững, ứng phó với biến đổi khí hậu... càng trở nên cấp thiết và quan trọng. Báo chí truyền thông cũng có thêm cơ hội để thực hiện sứ mệnh của mình. Vai trò, chức năng phản biện (thẩm định), dự báo và giám sát xã hội ngày càng được coi trọng. Tất nhiên bên cạnh phát huy tính đúng đắn chức năng phản biện, dự báo và giám sát của báo chí truyền thông và dư luận xã hội, còn phải phòng ngừa, cảnh giác với việc lợi dụng, lạm dụng chức năng này để thể hiện cái “tôi” vì lợi ích cá nhân, lợi ích cục bộ và làm rối loạn, nhiễu thông tin và dư luận. Vậy nên, người phản biện, dự báo, giám sát phục vụ phát triển bền vững phải có trình độ, trung thực, khách quan, công tâm, công bằng và có tính xây dựng để báo chí truyền thông góp phần phục vụ đắc lực, hiệu quả phát triển bền vững vì mục tiêu: “Đáp ứng nhu cầu cao của hiện tại mà vẫn không ảnh hưởng và tổn hại đến nhu cầu ngày càng cao của các thế hệ tương lai”